

## A cigány és nem cigány lakosság lakhatási egyenlőtlenségeinek tényezői

Az utóbbi időben folyamatosan növekszik az érdeklődés a társadalmi esélyegyenlőtlenség, diszkrimináció kérdésköre iránt, nem kis mértékben azzal összefüggésben, ahogy az Európai Unió (illetve elődszervezeteinek) politikai testületei, egyfajta „európai értékrend” definiálására irányuló törekvésük keretében, alapvető, az európai kultúrához szervesen hozzá tartozó értéknek határozták meg az esélyegyenlőséget, toleranciát, kulturális sokszínűséget.

Ezzel összefüggésben, főképpen Magyarország európai uniós csatlakozása (illetve a csatlakozás előkészítésének megkezdése) óta folyamatosan növekszik az igény különféle információgyűjtések elvégzésére, jelentések összeállítására e témákban. Ezek a jelentések ugyanakkor sokszor nem tudományos igénnyel készülnek, hanem a mindenkori megrendelő (általában az Európai Unió különféle intézményei, ügynökségei) aktuális kívánalmainak megfelelően. Ezek a kívánalmak jellemzően az összes tagállamra standardizált, egységes jelentésformátumban történő (tehát a helyi körülmények bemutatására kevés teret engedő), kizárólag a felkérésben szereplő információk körére vonatkozó információszolgáltatást követelnek meg, amely, bár fontos elvárásként tartalmazza a megadott információk pontos hivatkozását, kevesebb figyelmet fordít ezek létrejöttének körülményeire, a tárgyalt fogalmak pontos definíciójára, a tényezők közötti összefüggések feltárására.<sup>1</sup>

Mindez kihívást jelent azon tudományos kutatóhelyek számára, amelyek ilyen információgyűjtések elvégzésében, jelentések összeállításában szerepet vállalnak, márpedig, mivel a jelentések jellem-

*KŐSZEGHY LEA  
2002-ben szerezte meg diplomáját az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, szociológia szakon, jelenleg az egyetem szociológia doktori iskolájának hallgatója. Munkahelye: az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, tudományos segédmunkatárs. Emellett óraadóként kutatómódszertant és településszociológiát tanít az ELTE Társadalomtudományi Karán. Szakterülete: településszociológia, ezen belül a városstervezés mechanizmusainak szociológiai elemzése, valamint a lakhatási egyenlőtlenségek kérdésköre.*

zően tudományos értelemben is releváns témákra vonatkoznak, valamint a kutatóhelyek külső finanszírozási formákra való egyre erősebb ráutaltsága következtében egyre több az ilyen intézmény. Kérdés ugyanakkor, hogy hogyan teremthető egyfajta egyensúly a tudományos igényesség és a megrendelői igények között, hogyan hozható létre tudományos érték ilyen keretfeltételekkel. Erre a kérdésre a jelen tanulmány nem tud választ adni, de arra kísérletet tesz, hogy egy lehatárolt témában, a lakhatási egyenlőtlenségek, ezen belül is a hazai cigány<sup>2</sup> és nem cigány lakosság lakhatási egyenlőtlenségeinek kérdéskörében bemutasson néhány dilemmát, illetve hogy egy-egy konkrét jelentés pragmatikus szempontjain túlmenően megpróbálja megfogalmazni néhány, a lakhatási egyenlőtlenségekkel kapcsolatos összefüggést.

A tanulmány alapjául az a jelentéssorozat szolgál, amely az MTA Kisebbségkutató Intézete vezetésével<sup>3</sup> 2003 szeptembere óta készül, a Rasszizmus és Idegenellenesség Európai Megfigyelőközpontja (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*, EUMC) részére, és amelynek egyik kiemelt témája a lakhatás. A megrendelői elvárás mindenekelőtt a lakhatási diszkriminációra vonatkozó aktuális – kormányzati szervezetektől, civil szervezetektől, kutatóhelyektől származó – információk „szállítása”. Ugyanakkor tudományos szempontból a lakhatási diszkrimináció fogalma nem értelmezhető a lakhatási egyenlőtlenségek<sup>4</sup> és az ezek mögött álló faktorok feltárása nélkül.<sup>5</sup>

A megkülönböztetés, a keletkezett hátrányos helyzet csak az aktuális lakhatási egyenlőtlenségek keretében értelmezhető, ha látható, „mihez képest” hátrányos egy-egy társadalmi csoport helyzete. Emellett egyes értelmezések szerint a diszkrimináció fogalma maga is sokrétű.<sup>6</sup> Beletartozik egyrészt azon, a közkeletű értelmezésben is elterjedt, közvetlen diszkriminációnak tekintett magatartási forma, amikor egy bizonyos, az egyenlő bánásmód követelménye szempontjából védett tulajdonsággal rendelkező (például bizonyos etnikai csoporthoz tartozó) személy e tulajdonsága miatt részesül más, e tulajdonsággal nem rendelkező személyhez vagy csoporthoz képest kedvezőtlenebb bánásmódban (akár magánszemélyek, akár jogi személyek, így intézmények, állami szervek részéről). Ez (a releváns szereplők azonosítása, az „eltérő bánásmód” értelmezése) már önmagában is magával vonja a lakáspiac működésének bizonyos fokú – túlra is vonatkozó – ismeretét. Ezen túlmenően a leírt értelmezések szerint a diszkrimináció fogalma alá sorolható – megítélésem szerint pedig a közvetlen diszkrimináció egyfajta „történeti vetületeként” is felfogható – az úgynevezett „történeti diszkrimináció” is, amely korábbi, diszkriminatív – bár az adott korszakban akár jogszerű – jogszabályokra, intézkedésekre, illetve az ezek eredményeképpen kialakult hátrányos helyzetre utal.

A meghatározás a diszkrimináció körébe, az úgynevezett közvetett diszkrimináció alá sorolja azon eseteket is, amikor egy látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés bizonyos, az előzőekben leírt tulajdonsággal rendelkező

személyeket az ezzel nem rendelkezőkhöz képest lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz. Megítélésem szerint ennek sajátos esete a forrásban szintén a diszkrimináció fogalmkörébe sorolt úgynevezett „aránytalan hatás”, amikor egy-egy látszólag semleges jogszabály a történelmileg felhalmozódott hátrányos helyzet miatt kedvezőtlenül érint bizonyos csoportokat. A diszkrimináció értelmezésének utóbbi formái pedig egyértelműen feltételezik a lakhatási egyenlőtlenségeket alakító tényezők – korábbi időszakokra is visszamenő – ismeretét, ideértve a releváns jogszabályokat, intézkedéseket, illetve egyéb (szociodemográfiai, gazdasági stb.) háttérinformációkat is, mivel e rendelkezések, jogszabályok hatása ezek nélkül nem értelmezhető.

A diszkrimináció e tág értelmezése – amellet hogy fontos hozzájárulást jelent a tekintetben, hogy rávilágít az egyenlőtlenségek kialakulásában szerepet játszó tényezők, folyamatok sokféleségére – ugyanakkor, véleményem szerint, felveti annak a kérdését, hogy hol húzható meg a fogalom határa, honnan kezdődnek az egyenlőtlenségekhez vezető, ámde a diszkrimináció körébe nem sorolt magatartásformák, társadalmi cselekvések. Ez egyfajta elemzői-kutatói döntést igénylő (egyéni habitustól sem független) értelmezési kérdés, jómagam elemzési szempontból kedvezőbbnek találok a diszkrimináció fogalmának szűkebb, az egyenlőtlen, adott tulajdonságon alapuló kedvezőtlenebb bánásmódot magában foglaló meghatározását, és a többi tényezőnek egy nem a diszkrimináció meglehetősen érzelmi és értéktelített fogalmából kiinduló, hanem az egyenlőtlenségek alakulását feltérképezni célzó vizsgálatát.

## Lakhatási egyenlőtlenségek Magyarországon cigányok és nem cigányok között

Bár a cigányok és nem cigányok közötti lakhatási egyenlőtlenségek megléte közismert szakmai tény, erről nehéz pontos adatokat bemutatni, jelentős részben az alapsokaság definiálására vonatkozó és mintavételi problémák miatt. Jelen tanulmánynak nem tárgya e problémák részletes bemutatása, és a lakhatási egyenlőtlenségek részletes tárgyalása sem, mindössze jelezni kívánja e módszertani problémák meglétét, illetve röviden felvázolni néhány közelmúltbeli kutatási eredményt.

### *A lakhatás minőségi mutatói*

A 2001-es népszámlálás adatai<sup>7</sup> egyértelműen mutatják a roma háztartásfővel rendelkező háztartások kedvezőtlen lakáskörülményeit a nem roma háztartásfővel rendelkező háztartásokhoz képest, többféle minőségi szempont alapján is (WC-vel, csatornával, fürdőszobával való ellátottság, falazat), különösen a kisebb településeken: egy komplex mutató alapján az ötezer fő alatti településeken a roma háztartások csaknem 40 szá-

1. táblázat

*A cigány háztartások néhány minőségi mutatója a teljes lakásállományhoz képest, százalék*

Háztartástípus	Fürdőszoba	WC	Vezetékes víz
Összes roma háztartás*	60,9	54,1	72,6
Roma háztartások, nem szegregált környezetben*	76,0	69,0	86,3
Roma háztartások, szegregált környezetben*	48,1	40,7	63,4
Roma háztartások, kizárólag roma környezetben („gettó”)*	37,0	30,6	50,3
Teljes magyar lakásállomány**	90	91	90
Roma háztartások a harmadik országos cigánykutatás adatai szerint***	57,6	51	72

*Forrás: \*Babusik: i. m. \*\*Központi Statisztikai Hivatal \*\*\*Kemény István–Jankó Béla: Települési és lakásvizonyok. Beszélő, 2004. 4. Az adatgyűjtések közötti módszertani eltérések miatt az összehasonlíthatóság lehetősége korlátozott.*

zaléka egyértelműen rossz lakáskörülmények között lakik, ez az arány több mint 10 százalékkal magasabb, mint az ugyanezen településcsoport településein élő nem roma háztartások hasonló adata (ami egyébként, szintén kedvezőtlen helyzetet mutat).<sup>8</sup>

A harmadik országos romakutatás a lakásméret, zsúfoltság és közszolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében szolgáltat az egyenlőtlenségekre utaló adatokat, míg például a nem roma háztartásokban az egy helyiségre jutó személyek száma nem éri el az egyet, a roma háztartások esetében átlagosan 2,4 fő jut egy szobára. Több minőségi mutató tekintetében (fürdőszoba, WC, vezetékes vízzel való ellátottság) hasonló képet mutat a hivatkozott felmérés, és a Delphoi Consulting egy közelmúltbeli vizsgálata.<sup>9</sup> A kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy a roma háztartások között is jelentős eltérések találhatók, a szegregált lakókörnyezetben található lakások minősége lényegesen kedvezőtlenebb (lásd 1. táblázat).<sup>10</sup>

Egy közelmúltbeli, TÁRKI által végzett kutatás egy adott szomszédságban élő roma és nem roma háztartásokat hasonlított össze, ezzel megkísérelve kiszűrni a romák és nem romák településtípus szerinti és regionálisan eltérő elhelyezkedésének hatását. Eszerint az egyazon szomszédságban élő roma és nem roma lakosság lakhatási körülményei között is lényeges eltérések találhatók, míg például a roma háztartásokban kevesebb mint egy fél (0,49), a nem roma lakosság esetén csaknem egy (0,95) szoba jut egy lakosra. A jelentés ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a roma és nem roma háztartások lakáskörülményei közötti eltérések Magyarországon a régió más országaihoz hasonlítva kevésbé jelentősek, ami arra utal, hogy a lakhatási egyenlőtlenségeket a vizsgált dimenziók tekintetében inkább a regionális egyenlőtlenségek határozzák meg, mint az etnikai hovatartozás.<sup>11</sup>

### *Településtípus szerinti eltérések*

A roma népességén belül számottevően magasabb az életésélyek tekintetében kedvezőtlenebb helyzetű falusi lakosság aránya, mint a nem romák körében, 60 százalék a nem roma lakosság 35 százalékával szemben. A kisebb falvak, aprófalvak esetében ez a különbség még látványosabb: a második országos cigánykutatás adatai szerint<sup>12</sup> 2000 fő alatti településeken él a teljes népesség 17 százaléka, míg a romák 40 százaléka, 1000 fő alatti aprófalvakban a népesség 8 százaléka, a romák 20 százaléka. A roma lakosság koncentrációja a legszélsőségesebb formában az ország egyes területeinek kis falvaiban jelenik meg, az aprófalvas térségekkel is rendelkező régiókban a roma lakosság szisztematikusan ezeken a területeken koncentrálódik, a Dél-Dunántúlon például a lakosság 21 százaléka, a romák 53 százaléka, Észak-Magyarországon a teljes lakosság 12, a romák 23 százaléka lakik aprófalvakban.<sup>13</sup> Ezeket a településeket egyes kutatók a térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek alakulásának új minőséget jelentő elemeiként, „gettósodó falvakként”, illetve „gettófalvakként” írják le, amelyekre a homogén etnikai összetétel, az etnicitással összefonódó szegénység, a munkamegosztásban való részvétel hiánya, totális immobilitás jellemző.<sup>14</sup>

### *Regionális eltérések*

A roma lakosság felülreprezentált az ország hátrányos helyzetű (gazdasági depresszió által sújtott, infrastruktúráltalanul fejletlen) területein, főként az ország északkeleti részén és a dél-dunántúli térségben. A 2002-es országos romakutatás adatai szerint az adott megye teljes népességéhez viszonyítva a roma lakosság aránya Heves, Nógrád és Borsod megyében a legmagasabb (16, 14,2, illetve 13,1 százalék).

### *Szegregáció*

Az előzőekben implicit módon már megjelent, elemzési szempontból azonban külön szeretném tárgyalni a lakóhelyi szegregáció (azaz az egyes társadalmi csoportok, ez esetben romák és nem romák térbeli elkülönülésének) kérdéskörét.<sup>15</sup>

A 2003. évi országos romafelmérés adatai szerint kizárólag vagy túlnyomórészt roma környezetben a roma lakosság több mint fele (55,2 százalék) lakik, míg a megkérdezettek öt százaléka nyilatkozott úgy, hogy a szomszédságban nincsen roma család. Ez az arány kisebb Budapesten, mint a falvakban, illetve kisebb városokban. Azon térségekben, ahol magasabb a romák aránya (az ország keleti, északkeleti területein), a szegregáció mértéke is magasabb.

A Delphoi adatai szerint a romák valamivel kevesebb mint fele (44,7 százaléka) lakik szegregáltan – ez kizárólag roma lakosokból álló, de nem telepi szomszédságot

vagy cigánytelepet, városi „gettót” jelent –, míg nem roma környezetben 4,1 százaléuk.

A talált szegregáció mértéke ugyanakkor nagyon nagy mértékben függ a mérés módszerétől. A szegregáció mérésére a társadalomtudományban számos módszer alakult ki az elmúlt évtizedekben, ezek jellemzően egy-egy terület, illetve területegység lakosságának a releváns változók szempontjából történő részletes feltérképezéséből indulnak ki, majd a kapott adatokból különféle indexeket számolva írják le a szegregáció mértékét és mintázatát.<sup>16</sup> A hivatkozott kutatások ettől eltérő módszert követnek, a szomszédságra vonatkozó percepciókból indulnak ki, de itt is jelentős eltérések találhatók az adatfelvétel (kérdésfeltevés) jellegében, emiatt a két kutatás adatait nem tartom összehasonlíthatónak.<sup>17</sup>

A következőkben három specifikus területtípusról lesz szó, amelyek hazai körülmények között a szegregáció és az ehhez kapcsolódó társadalmi esélyegyenlőtlenségek legjellemzőbb formáinak tekinthetők: a cigánytelepekről, „gettósodó kistérségekről”, illetve a városi slumterületekről.

## 1. Cigánytelepek

Az elmúlt években több vizsgálat is készült, amely a cigánytelepek számát, regionális elhelyezkedésüket, a telepeken lakók életkörülményeit célozta felmérni, azonban a cigánytelep fogalmának egységes meghatározása nincs, ennek – és a vizsgálatok módszertani eltéréseinek – megfelelően a telepek és az ott lakók számára vonatkozó becslések száma is eltérő. A Környezetvédelmi Minisztérium felkérésére készült vizsgálatok romatelepeknek azokat a legalább négy lakásból álló településrészeket tekintették, amelyek elhelyezkedésük és közműellátottságuk szempontjából az érintett településnél kedvezőtlenebb helyzetűek, és amelyeken a település többi lakásainál lényegesen alacsonyabb komfortfokozatú, rosszabb minőségű, magasabb laksűrűségű, egészségtelen lakások találhatóak. Az ÁNTSZ ugyanakkor a telepek egy „higiénés definícióját” használta, olyan mutatókból indult ki, amelyek alapján a lakóhely egészségügyi veszélyt jelenthet az ott lakók és tágabb környezetük számára. Ezek alapján született 538 telepről és 96 ezer lakosról, 758 telepről és 116 ezer lakosról,<sup>18</sup> valamint 767 telepről és 138 ezer lakosról<sup>19</sup> szóló becslés is. A 2002-es országos cigánykutatás 36 ezerre teszi a romatelepeken élők számát.

## 2. „Gettósodó térségek”

A már tárgyalt településtípus szerinti és regionális hátrányok sokszor összekapcsolódnak, egyes kutatók szerint a „gettósodó falvak” mára már összefüggő területeket alkotnak, főként az ország északkeleti és délnyugati térségében.

A Csereháton a lakosság 15 százaléka definiálta magát romaként a 2001-es népszámlálásban, míg kutatók szerint ez az arány térségi szinten 20 százalék, a 6–14 éves korosztályban még magasabb, 35 százalék körüli. A falvak között jelentős különbségek találhatóak ebből a szempontból, bizonyos falvakban a roma lakosság a teljes népesség háromnegyedét vagy akár ennél nagyobb részét teszi ki. Az Ormánságban a helyi önkormányzatok a roma lakosság arányát 25–30 százalékra becsülik, de egyes településeken ez az arány a 100 százalékot is eléri.<sup>20</sup>

Ezek a területek („gettósodó térségekben”<sup>21</sup>) a lakosság alacsony iskolázottsága szakképzettsége okozta társadalmi, illetve szociokulturális hátrányok és a települési, területi hátrányok – munkalehetőségek és szolgáltatások hiánya, ideértve a színvonalas oktatást, egészségügyi ellátást, közlekedési nehézségeket, egyéb infrastrukturális hiányokat stb. – összekapcsolódva, egymást erősítve hatnak.<sup>22</sup> Egyes értékelések szerint ezek a területek sajátos „zárványként” ékelődnek be az ország területébe, amelyeknek a térbeli-társadalmi szerkezet többi elemével szinte minden kapcsolata megszűnik.

### 3. Városi slum-területek

A fővárosban és az ország több nagyvárosában is találhatóak olyan, jellemzően belvárosközeli területek, ahol jellemző a roma lakosság koncentrációja. Budapesten a 2001. évi népszámlálás alapján egy vizsgálat 63 ezerre teszi a romák számát, kiemelve, hogy nagy részük a belső pesti területeken, ezen belül is főként a Józsefvárosban koncentrálódik.<sup>23</sup> Ezzel összefüggésben az érintett területeken slumosodási folyamatok láthatóak, tehát (leegyszerűsített, de jelen tanulmány céljainak megfelelő meghatározás szerint) a magasabb státusúak elköltözése, a terület fizikai leromlása, a szolgáltatások, az infrastruktúra leépülése, alacsonyabb státusú népesség beáramlása egymást erősítő spirálja figyelhető meg.

## A lakhatási egyenlőtlenségek tényezői

A következő oldalakon áttekintett folyamatok a településtudomány, illetve a hazai cigánykutatás számára nem ismeretlenek. Jelen tanulmány az ismert tényezők széles körét próbálja áttekinteni, illetve néhány, korábban ilyen megközelítésből nem elemzett folyamatot mutat be abból a szempontból, hogy ezek hogyan játszottak szerepet a roma és nem roma lakosság mai lakhatási egyenlőtlenségeinek kialakulásában.

## *Államszocialista lakáspolitikai*

1949 után az állam a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, sőt megszüntetése jegyében saját feladataként határozta meg a lakhatás biztosítását (hasonlóan az oktatáshoz, egészségügyhöz). Ezzel összefüggésben került sor a (Budapesten és a nagyobb városokban a lakásállomány meghatározó részét kitevő) magánbérletek államosítására, a tanácsi bérletrendszer létrehozására, a lakáselosztás erősen kontrollált tanácsi adminisztrációja, a mesterségesen alacsony mértékű lakbérrendszer bevezetésére. Mindennek hatásai ellentmondásosak voltak. Egyfelől, eleinte csökkent a szegregáció mértéke, másfelől a nyomott lakbérek, amelyek még a lakásállomány állapotának fenntartására sem voltak elegendőek (a felújításról nem is beszélve), a lakásállomány fizikai leromlását indították el, illetve gyorsították fel, különösen a belvárosi területeken. Ez a területek társadalmi státusának csökkenéséhez, egyebek mellett roma lakosság beáramlásához és e területeken történt koncentrálódásához, slumosodási folyamatok elindulásához vezetett.

Emellett, az 1949-et követő első években, az extenzív iparfejlesztés időszakában a „nem termelő infrastruktúra” (például lakásépítés) hátrébb sorolása a „termelő infrastruktúrához” (például iparfejlesztés) képest a városok „alulurbanizáltságához”,<sup>23, 24</sup> egyebek mellett nagymértékű (napi, illetve heti) ingázáshoz, a városkörnyéki, infrastrukturálisan alulfejlett, rossz lakáskörülményeket nyújtó településeken történt népességkoncentrálódáshoz vezetett (a főváros esetében ehhez hozzájárult az 1960-as évek elején bevezetett adminisztratív letelepedési korlátozás). Mindez különösen a kollektívizálást követően mezőgazdasági munkahelyüket elhagyó, az ipari munkahelyek számának növekedése nyomán a városokba vonzott hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat, közöttük a romákat érintette kedvezőtlenül.

Az 1960-as évek elejétől, az 1956 utáni konszolidációs politika egyik kulcselemeként, a lakásépítés kiemelt politikai feladattá vált. Az állam ekkortól kezdve meghatározó (bár az évtizedek folyamán folyamatosan csökkenő) szerepet játszott a lakásépítésben és -elosztásban, ami mindenekelőtt lakótelepek építését, lakótelepi lakások elosztását jelentette. Ezek kezdetben vonzó lakásformát jelentettek, ugyanakkor – ahogy azt Szelényi Iván és Konrád György 1960-as évekbeli kutatási eredményei mutatták<sup>25</sup> – az elveit tekintve szociális szempontokat hangsúlyozó lakáselosztási rendszer a gyakorlatban ebben az időszakban szisztematikusan a magasabb státusúaknak kedvezett a lakótelepi lakások kiutalásában. Az 1970-es évek elején a lakáselosztási rendszer megváltozott: a szociális szempontok erőteljesebben érvényesültek, ugyanakkor az elosztott lakások státusa csökkent, összefüggésben a lakótelep-építés megváltozott jellegével (a házigyárak létrehozását követően egyre nagyobb, egyre sematikusabb, a városközponttól egyre távolabb kerülő lakótelepek épültek), illetve a magánlakás-építés előtérbe kerülésével, amely a magasabb státusúak számára vonzóbb lakáslehetőséget jelentett (például társasházépítések). Mindezek eredményeképp kialakult néhány ki-



fejezetten alacsony státusú lakótelep (például Budapesten: Havanna, Békásmegyér<sup>26</sup>), a betelepítéskor létrejött társadalmi struktúra pedig a mai napig meghatározó tényezője egy-egy lakótelep társadalmi státusának.<sup>27</sup>

A lakóingatlanok egy jelentős része 1949 után továbbra is magántulajdonú maradt, ellentétben például a Szovjetunióval, a kisebb házakat, családi házakat nem államosították. Ez azt is jelentette, hogy lakóik nem jutottak hozzá az állami lakásellátáshoz köthető támogatásokhoz (ingyenes lakásjuttatás, alacsony lakbér, a távfűtés magas állami dotációja stb.), saját forrásaikra voltak utalva a (magasabb összegű) lakásfenntartást-felújítást, illetve lakásépítést illetően is, miközben a munkabérekbe egységesen „belealkulálták” az állami juttatások rendszerét, ideértve a lakáshoz kapcsolódó juttatásokat is. Mindez kedvezőtlenül érintette a főként vidéki, falusi lakosság lakáskörülményeit, hozzájárult ahhoz, hogy ma nagy minőségi eltérés található az állami lakásépítés által preferált, jellemzően városi és a rendszerváltozást megelőző években alapvetően a magánlakás-építésre támaszkodni kénytelen, jellemzően falusi lakásállomány között (például a KSH által szubstandardnak tekintett lakások aránya 2003-ban Budapesten 10,4, a megyei jogú városokban 7,4 százalék, a községekben 20,8 százalék<sup>28</sup>).

### *Államszocialista területfejlesztési politika*

A térbeli-társadalmi szerkezet alakulását ezekben az évtizedekben mindenekelőtt az állami fejlesztési források allokációja határozta meg, kezdetben főként ágazati logikájú gazdaságfejlesztési döntések, az 1970-es évek elejétől kezdve pedig az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK) alapján,<sup>29</sup> amelynek központi eleme a települések szerepkör szerinti osztályokba sorolása, és az állami fejlesztési források ennek megfelelő allokálása volt. Ez leginkább a városoknak (ezen belül is a forráselosztásban is meghatározó megyei jogú városoknak) kedvezett, a legkedvezőtlenebb helyzetbe pedig a községeket, különösen a „központi szerepkör nélküli” településként nyilvántartott falvakat hozta. Az aprófalvak gyakorlatilag kivétel nélkül ez utóbbi kategóriába kerültek, ekkor kezdődött meg a tehetősebb, középosztálybeli háztartások nagy ütemű elvándorlása, a szolgáltatások leépülése, alacsony státusú, jelentős részben roma lakosság arányának növekedése az ország északkeleti és dél-dunántúli aprófalvas térségeiben.

### *Az 1965-ös „telepfelszámolási program”*

Eközben, 1965-ben kormányzati rendelet született a „szociális követelményeknek nem megfelelő” telepek felszámolásáról, amely a telepeken lakók részére 150 ezer forintos, 25 év lejáratú kamatmentes hitelt biztosított csökkentett komfortfokozatú („CS”) házak építésére, illetve alacsony ingatlanpiaci értékű belterületi házak megvásárlására, jel-

lemzően „nem fejlesztendőként” nyilvántartott kis falvakban. Ennek hatásaként, hivatalos adatok szerint az 1964-es 222 ezres szintről 1984-re 42 ezerre csökkent a telepeken lakók száma. Ugyanakkor a telepek felszámolása új szegregációs formák megjelenéséhez vezetett, az alacsony státusú, zömmel roma lakosság koncentrációját az ország bizonyos térségeinek aprófalvaiban (bizonyos esetekben új telepek is létrejöttek).<sup>30</sup>

### *A rendszerváltozás utáni gazdasági válság*

Az 1989–1990-et követő, egyebek mellett tömeges munkanélküliséget okozó gazdasági válság különösen súlyosan érintette az északkelet–délnyugati „ipari tengely” városait és ezek ingázóközvetét, valamint számos, korábban is kedvezőtlen helyzetű mezőgazdasági területet, több olyan térséget, ahol a roma lakosság aránya hagyományosan jelentős volt.<sup>31</sup> Az érintett városokban (például Ózd, Oroszlány, Várpalota, Komló) akár felére-harmadára csökkent a munkahelyek száma, a környékbeli falvakban pedig sokszor szinte százszázalékos munkanélküliség alakult ki (az önkormányzat maradt az egyetlen foglalkoztató). Az érintett városok az elmúlt évtizedekben különböző fejlesztési stratégiákat alkalmaztak, eltérő – a városkörnyék helyzetét is meghatározó – eredményekkel (a sikeresnek látszó kitérés kísérletektől kezdve, mint például Százhalombatta, a tartósan látszó leszakadásig, például Ózd).

A regionálisan eltérő hatással járó gazdasági válság mellett a piacgazdaság kialakulása, a korábbi, területi kiegyenlítést célzó állami politikák megszűnése a regionális egyenlőtlenségek növekedéséhez vezetett, a romák felülreprezentáltságával jellemezhető térségek helyzete folyamatosan romlott (ezen a ponton érdemes visszautalni a TÁRKI közelmúltbeli kutatási eredményeire, amelyek szerint a lakhatási egyenlőtlenségeket mindenekelőtt a regionális elhelyezkedés látszik meghatározni, a romák és nem romák lakhatási körülményei közötti eltérések egy-egy régió belül kevésbé jelentősek a környező országokhoz képest).

A munkahely-leépítések eredményeképpen igen sok, ezek között számos roma munkavállaló veszítette el városi állását, és kényszerült visszatérni korábbi vidéki lakóhelyére. Ez sok esetben az ország „gettósodó kistérségeit” jelentette. 1993 és 2003 között (a harmadik országos romakutatás adatai szerint) a roma lakosság száma nagymértékben nőtt az ország északi térségeiben, a teljes roma lakosságnak 1993-ban 24,3, míg 2003-ban 30,8 százaléka élt Észak-Magyarországon.<sup>32</sup>

### *A szociális bérlakásrendszer hiányosságai (hiánya)*

A rendszerváltozás után a korábbi tanácsi bérlakásszektor szinte teljes egészét privatizálták, a KSH adatai szerint jelenleg az önkormányzati bérlakások aránya az országos lakásállomány mintegy 5 százaléka, ez európai szinten a legalacsonyabbak között

van. Emellett a közösségi tulajdonban maradt lakások a lakásállomány legalsó szegmensébe tartoznak: a lakás piaci értékének töredékét kitevő vételáron gyakorlatilag csak azok nem vették meg bérleményüket, akik még ezt az összeget sem tudták előteremteni, a lakásállomány közösségi tulajdonban maradt másik részét pedig azok a – jellemzően végsőkig leromlott fizikai állapotú házakban található – lakások adják, amelyek a privatizáció pillanatában rehabilitációs listán voltak. A közösségi tulajdonú lakásállomány elhanyagolható mértéke és a rendelkezésre álló lakásállomány állapota gyakorlatilag lehetetlenné teszi egy működő szociális bérlakásrendszer kialakítását, ez a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, így számos roma háztartás számára megoldhatatlan lakásproblémákhoz vezet.

Az önkormányzatok helyi lakásrendeleteikben sok esetben olyan rendelkezéseket alkalmaznak – ilyen például az önkényes lakásfoglalók kizárása a szociális bérlakásokra jelentkezni jogosultak köréből –, amelyek számos hátrányos helyzetű, közöttük cigány háztartást gyakorlatilag elzárják a bérlakás megszerzésének lehetőségétől. 2005-ben az Alkotmánybíróság semmisítette meg három kerületi önkormányzat vonatkozó rendelkezéseit, azzal az indokkal, hogy az önkormányzatok, amikor nem szociális, jövedelmi, vagyoni helyzettel szorosan összetartozó kritériumokat jelöltek meg a szociális bérlakás megszerzésének feltételeként, túlléptek a lakástörvény által meghatározott lehetőségeiken.<sup>33</sup> Mivel azonban az Alkotmánybíróság által megsemmisített rendelkezések konkrétan csak néhány önkormányzatot érintettek, a fenti gyakorlat ma is elterjedt. A nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosa és az állampolgári jogok országgyűlési biztosa egy állásfoglalása szerint,<sup>34</sup> bár e rendelkezéseknek nem közvetlen célja a „nemkívánatos” családok kizárása a bérlakáshoz jutás lehetőségéből, tovább rontják a hátrányos helyzetű háztartások lakáshoz jutási lehetőségeit. Ez – a bevezetőben említett, egyes definíciók alapján – a diszkrimináció fogalmkörébe sorolt „aránytalan hatásként” értelmezhető, illetve az ombudsmani állásfoglalás e rendelkezések lehetőséget adnak a „nemkívánatos” háztartásokat kedvezőtlenül érintő eltérő bánásmódra, ilyen értelemben diszkriminatív jogalkalmazási gyakorlatra is.

Az „aránytalan hatás” körébe sorolható az is, hogy az újonnan épített – elenyésző számú, évente alig néhány száz – bérlakás bérleti jogának megszerzését az önkormányzatok jellemzően valamilyen előtakarékosági formához kötik, ez az ilyen takarékosági formákat felvállalni képtelen, hitelképtelen (munkanélküli, segélyeken élő) háztartásokat gyakorlatilag kizárja e lakások lehetséges bérlői közül.<sup>35</sup>

### *A lakásfenntartás és -felújítás terhei*

Azok a háztartások, amelyek a lakásprivatizáció során megvásárolták lakásukat, egyúttal annak fenntartási, felújítási költségeit is „megörökölték”, ami sok alacsony státusú háztartás számára kifizethetetlen összeget jelent (ráadásul e háztartások jellemzően

eleve rosszabb állapotú lakásokat vásároltak meg). Ehhez hozzájárul a lakásfenntartási költségeknek a rendszerváltozás óta bekövetkezett, az alacsony jövedelmű háztartásokat – egyébként a bérlakásban élő nem túl nagyszámú háztartást is – fokozottan terhelő emelkedése. (Míg az 1980-as években a háztartások átlagosan jövedelmük 10 százalékát költötték lakásfenntartásra, az ezredfordulóra ez 20 százalékra emelkedett,<sup>36</sup> egy közelmúltbeli KSH-adatfelvétel szerint a legfelső jövedelmi tized esetében a háztartás-jövedelem 16 százalékát, míg a legalsó jövedelmi tizednél mintegy 30 százalékát teszik ki a lakásfenntartási kiadások.<sup>37</sup>) A díjhátralékok felhalmozódása pedig a szolgáltatások kikapcsolása miatt az életfeltételek romlásához, végső esetben akár kilakoltatáshoz vezet. Sok háztartás megpróbál „előre menekülni”, és lakását eladva olcsóbb lakhatási formát keres, ez azonban sokszor vidékre (akár a korábbi kibocsátó településre) költözést jelent, a munkahely elvesztését, a szociális ellátórendszerrel való függőség kialakulását.<sup>38, 39</sup>

### *OTP-hiteltartozások*

Az 1989 előtt felvett úgynevezett régi feltételű OTP-hitelek, illetve az 1989–1993 között felvett úgynevezett törlesztéses hitelek egyoldalú, visszamenőleges kamatemelése szintén egyenlőtlenül érintette a különféle társadalmi csoportokat. Az alacsony státusúak háztartásai jellemzően sem a tartozás azonnali kiegyenlítésének lehetőségével nem tudtak élni, sem a megemelt kamatokat nem tudták fizetni, ami a tartozások halmozódásához, szélsőséges esetben a lakás elárverezéséhez vezet. Bár 1998-ban egy kormányrendelet<sup>40</sup> megteremtette az önkormányzati adósságkezelési programok kereteit, illetve 2001-ben egy újabb, központi program indult a hiteltartozások kezelésére,<sup>41</sup> e programok a legrászorultabb háztartásokat nem érik el (a megcélzott kör mintegy harmadát sikerült az utóbbi programba „bekapcsolni”), egyebek mellett azért, mert azok a támogatás után fennmaradó tartozás havi törlesztőrészeit sem tudják kifizetni (bár sok esetben a támogatásigénylés már a kapcsolatfelvételnél „megbukik”). A szociális törvény 2001-es módosítása alapján 2003 óta önkormányzati adósságkezelési szolgáltatások működnek, de ezek sem érik el a rászorulókat egy jelentős körét, többek között a szükséges önerő hiánya, a megszerezhető pénzügyi támogatás korlátozottsága, a program korlátozott időtávja miatt.<sup>42, 43</sup>

### **A szociális bérlakásokban lakók problémái**

A szociális bérlakásokban lakók esetében a lakbérfizetés esetleges elmaradása a bérleti jog elvesztéséhez, kilakoltatáshoz vezet. Az önkormányzatok az 1990-es évek közepe óta egyre gyakrabban éltek ezzel a lehetőséggel,<sup>44</sup> a lakástörvény 2000-ben történt (sok-

szor „Lex Juharosként” hivatkozott) módosítása<sup>45</sup> pedig leegyszerűsítette a kilakoltatási eljárást. Az önkényes lakásfoglalók esetében, ha kevesebb mint 60 napja laknak az adott lakásban, a helyi jegyző jogosult kilakoltatási határozatot hozni, nincs szükség bírósági döntésre, ami kevesebb jogorvoslati lehetőséget nyújt az érintetteknek, mivel a helyi jegyző határozata 8 napon belül fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható.

Emellett az Alkotmánybíróság egy 2000-ben meghozott határozata az alkotmány 70/E paragrafus (1) bekezdésének értelmezése kapcsán azt állapította meg, hogy a szociális biztonsághoz való jogból nem vezethető le a lakhatáshoz való jog.<sup>46</sup> A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának értelmezése szerint ugyanakkor az állam köteles lakhatást nyújtani közvetlen életveszélyt jelentő helyzetekben, amely – ezen értelmezés szerint – előállhat szélsőségesen leromlott fizikai állapotú házak, lakások lakói, illetve önkényes lakásfoglalók, jogcím nélküli lakáshasználók esetében.

Mivel a lakástörvény módosítása nyomán a kilakoltatások számának növekedése volt várható, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa tematikus vizsgálatot indított e tárgyban,<sup>47</sup> ennek eredményei szerint a kilakoltatások száma nem emelkedett számottevően. A vizsgálat megállapítása szerint a kilakoltatások gyakorlatában az etnikai alapú diszkrimináció mint mögöttes tényező nem igazolható egyértelműen, az eljárások alapvetően az érintett háztartások szociális helyzetére vezethetők vissza, de a legtöbb kilakoltatás roma háztartásokat érint. Civil szervezetek, például a Roma Polgárjogi Alapítvány ugyanakkor egyértelműen felvetik az úgynevezett intézményi diszkrimináció (tehát egy-egy intézmény eljárás módjában meglévő eltérő, kedvezőtlen bánásmód) szerepét abban, hogy a kilakoltatott háztartások között felülreprezentáltak a romák.

A rehabilitációs listán szereplő házakban található lakások bérlői esetében a városmegújítási programok meghatározóak a lakáskarrier szempontjából. Ezek a programok a belvárosi területek legnagyobb részén nemcsak a lakásállomány fizikai megújítására irányulnak, hanem lakosságcsere, magasabb státusú társadalmi csoportok területre vonzására is, ezzel együtt a korábbi, alacsonyabb státusú népességnek a területről történő elköltöztetésére, mely utóbbiak lakáshelyzetének alakulása ilyenkor nagymértékben múlik a befektetőn (az önkormányzatok telkeiket sokszor úgy adják el, hogy az ott élők elköltöztetése a befektetők feladata). Bár e folyamatokat az elmúlt években csak korlátozottan vizsgálta a kutatás, vannak arra utaló információk, hogy a hátrányos helyzetű, különösen a roma lakosság egy ilyen helyzetben nem képes érdekei érvényesítésére.<sup>48</sup> Mindez a lakás sok tekintetében (is) hátrányos helyzetű háztartások újabb területi koncentrációinak létrejöttét eredményezheti (ilyen formálódik például egyes kutatók szerint a IX. kerületi Vaskapu utca környékén<sup>49</sup>).

## *A helyi önkormányzati rendszer*

Az 1990-es önkormányzati törvény<sup>50</sup> által létrehozott, széles körű helyi autonómiára épülő önkormányzati rendszer, olyan pozitívumai mellett, mint a helyi demokrácia kialakítása, erőteljesebb helyi beágyazottságú fejlesztéspolitikák létrehozásának lehetősége stb., bizonyos elemeiben a lakhatási egyenlőtlenségek növekedése irányába hat. Ilyenek például a finanszírozási rendszer egyes elemei (helyben maradó szja, helyi adók, bár igaz, hogy nem ezek adják a költségvetés legnagyobb részét), a feladatellátás méretgazdaságossági szempontjait figyelmen kívül hagyó feladatkör-meghatározás, illetve a szociális ellátórendszer erős decentralizáltsága (egyebek mellett, a szociális alapellátás a helyi önkormányzatok hatáskörébe került). Az egyes települések szociális ellátórendszerei között jelentős eltérések találhatók, amit elsősorban az adott önkormányzat anyagi lehetőségei határoznak meg. A leghátrányosabb helyzetű, roma lakosság magas arányával jellemezhető települések általában az ország gazdasági depresszió által sújtott területein koncentrálódnak, ahol a helyi önkormányzatok szociális ellátásra fordítható anyagi eszközei korlátozottabbak, mint más térségekben.

A megalakult önkormányzatokban a diszkrimináció új formái jelentek meg, számos olyan, az intézményi diszkrimináció fogalomkörébe sorolható technika alakult ki, amely – explicit vagy implicit módon – a „problémás” társadalmi csoportok kerületből/településről való kizorítását segíti elő. Egyes kutatók szerint emögött az önkormányzati rendszer strukturális problémái húzódnak meg, az elaprózott önkormányzati rendszer keretei között működő, növekvő számú, a költségvetési normatívák által csak részben finanszírozott feladatot ellátó, sok tekintetben piaci szereplőként való működésre kényszerített önkormányzatoknak úgymond „racionális döntése” a szegények, problémás háztartások kizorítása területükről.<sup>51</sup>

### *Intézményi diszkrimináció az önkormányzatok részéről*

Rendszerezett adatgyűjtést az e körbe sorolható akciókról az elmúlt években nem publikáltak,<sup>52</sup> az ilyen eljárások előfordulási gyakoriságára nem adható becslés, egyes mechanizmusairól azonban olyan – jellegüket tekintve nem szisztematikus, és nem is tudományos céllal, metodikával dolgozó – adatgyűjtések, mint a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának éves jelentése, civilszervezetek jelentései, például a NEKI évente kiadott „Fehér Könyve”, adnak valamifajta képet.

Az intézményi diszkrimináció „legdurvább” eseteit azok a példák jelentik, amikor az adott „problémás” csoportokat a település/kerület önkormányzata megpróbálja kizorítani az adott területről, illetve igyekszik megakadályozni ilyen „problémásnak tekintett” csoportok beköltözését. Ombudsmani jelentések több, a „lakóhely szabad megválasztásához fűződő alkotmányos alapjog diszkriminatív korlátozása”<sup>53</sup> körébe

sorolt konfliktust is elemezték az elmúlt években (például a község polgármestere által megfogalmazott, az érintett családot a község elhagyására felszólító levél, a településtől harminc kilométerre található faluban történő házvásárlás a „problémás” család számára, majd az utóbbi település képviselő-testületének döntése, mely szerint az „nem járul hozzá a család letelepedéséhez”).

Kevésbé „látványos”, ámde lényegét tekintve szintén az eltérő, bizonyos csoportokat kedvezőtlenül érintő bánásmód fogalmához sorolható az érzéketlen, bürokratikus jogalkalmazás, úgynevezett „maladministration”.<sup>54</sup> Itt nincs szó közvetlen, nyílt diszkriminációról, a fogalom olyan esetekre vonatkozik, ahol a jogalkalmazás, ügyintézés – valójában az etnikai hovatartozáshoz köthető kedvezőtlen megkülönböztetés szándékára visszavezethető – bürokratikus, érzéketlen (egyes esetekben az ügyintézés szabályainak nem megfelelő) jellege eredményezi az adott társadalmi csoport kedvezőtlen helyzetét. Olyan eljárások sorolhatók ide, mint új építési területek kijelölésének korlátozása, ezáltal a „problémás csoportok” településen történő lakásépítésének megakadályozása, új építési területeknek a település többi részétől szegregáltan történő kijelölése, a „problémás” csoportok állandó lakosokként történő bejegyzésének elmulasztása, e csoportok által lakott települések infrastrukturális fejlesztésének elhanyagolása, tisztázatlan jogi megfogalmazások, amelyek megteremtik a diszkriminatív jogalkalmazás lehetőségét, például a lehetséges kilakoltatási indokként szereplő „viselkedési problémák” egyértelmű meghatározásának hiánya,<sup>55</sup> adósságkezelési szolgálat létrehozásának elmulasztása, az önkormányzat lakhatással kapcsolatos feladatainak elhanyagolása (például szociális bérlakások fenntartásának elhanyagolása, természeti csapások – árvíz, vihar – által sújtott háztartások számára megfelelő lakáskörülmények biztosításának elmulasztása).

### *Lakosság részéről tapasztalható diszkrimináció*

A diszkrimináció e fajtájáról pontos képet adni jelenleg nem lehetséges, mivel az első rendszeres kutatások, amelyek a diszkriminációtesztelés különféle formáit alkalmazzák, ezekben az években indulnak, eredményeik egyelőre nem publikáltak. Ugyanakkor hivatalos szervezetek és civil szervezetek jelentéseiben – amelyekre ez esetben is érvényes, hogy nem szisztematikus tudományos adatgyűjtésekről van szó – évek óta szerepelnek ilyen esetek.

Az információk egyik része a jellemzően lakásbérbeadással, illetve ennek megtagadásával kapcsolatos akciókat dokumentál, ahol a potenciális bérbeadók – például attól való félelmükben, hogy később nem tudnak tőlük „megszabadulni” – nem hajlandóak roma családoknak lakásukat kiadni.<sup>56</sup>

Másrészt, a lakosság részéről is tapasztalhatók a „problémás” társadalmi csoportok kiszorítására, illetve betelepülésük megakadályozására irányuló akciók, egyes esetekben ezek a helyi lakosság és a települési önkormányzat „összefogásában” valósulnak

meg, ilyen a hivatkozott ombudsmani jelentés által említett egyik eset, ahol a képviselő-testület a család letelepedését „elutasító” döntését részben a „községben tapasztalható közfelháborodással” indokolta. Arra maga a hivatkozott ombudsmani jelentés is utal, hogy bár az ilyen esetek egyelőre elszigetelteknek tűnnek, a nagyfokú latencia miatt feltehetően sokkal elterjedtebbek. Arra vonatkozóan, hogy hány magyarországi településen tapasztalhatóak ilyen konfliktusok, nincs adat, de elterjedtségük mértékének megbecslése mellett legalább annyira fontos lenne e konfliktusok tényezőinek feltárása – ez azonban már egy további kutatási terület, bár a jelen írás talán egy ilyen vizsgálódáshoz is nyújthat hasznos háttérinformációkat.

## Összegzés

Az előzőekben a romák és nem romák közötti lakhatási egyenlőtlenségeket alakító néhány tényező bemutatása volt a célom, illetve annak érzékeltetése, hogy ezek a tényezők együttesen határozzák meg a jelenleg tapasztalható egyenlőtlenségeket, az intézmények, illetve magánszemélyek részéről tapasztalható diszkrimináció ezen egyenlőtlenségek kialakulásának fontos (de nem egyetlen) tényezője.<sup>57</sup> Utóbbi relatív súlyának becslését nehezíti, hogy egyelőre nincsenek rendszerezett, tudományos módszerrel létrehozott adatok a diszkrimináció mértékére. Erre most készülnek az első vizsgálatok – többek között az MTA Kisebbségkutató Intézetének közreműködésével –, tehát a közeljövőben várhatóan erről is pontosabb képet kaphatunk.

A felsorolt tényezők, folyamatok nem ismeretlenek a településtudomány és a roma-kutatás számára, azonban a romák és nem romák lakhatási egyenlőtlenségeinek alakulásában játszott szerepük szempontjából néhány, itt bemutatott folyamat nincs részletesen feltárva, ez indokolja a leírt elemzés néhány, a szerző által is bevallottan bizonytalan (adatokkal, információkkal kevésbé alátámasztott) pontját, egyúttal pedig lehetséges további kutatási irányokat is mutat.

## Irodalom

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának és a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának közös jelentése az önkényes lakásfoglalókat a bérlakáshoz jutás lehetőségétől megfosztó önkormányzati lakásrendeletek vizsgálatára indult OBH 2558/2005. és NEK 6053/2004. számú ügyekben. 2005. május 2.

Babusik Ferenc: *Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest, 2005.

Baranyi Béla–G. Fekete Éva–Koncz Gábor: A roma szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyei–siklósi kistérségekben. In: *Roma szegregációs folyamatok a csereháti és a dél-baranyai kistérségekben*. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest,



2005. 13–28. [http://www.mtaki.hu/docs/roma\\_szegregacios\\_folyamatok/roma\\_szegregacios\\_folyamatok\\_baranyi\\_g\\_fekete\\_koncz\\_teruleti\\_szempontok\\_k.pdf](http://www.mtaki.hu/docs/roma_szegregacios_folyamatok/roma_szegregacios_folyamatok_baranyi_g_fekete_koncz_teruleti_szempontok_k.pdf).
- Bernát Anikó: A magyarországi cigányság helyzete közép-kelet-európai összehasonlításban. In: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Ríport 2005*. TÁRKI, Budapest, 2006. 118–137.
- Böloni Kata: *Szegények beköltözése a Józsefvárosba*. (Kézirat a Politikortörténeti Alapítvány részére). 2004.
- Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne–Kószeghy Lea–Tomay Kyra: Belső-erzsebetvárosi rehabilitáció. *Tér és Társadalom*, 2006. 1. 73–93.
- Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne: Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 2002. 3. 27–55.
- Csizmady Adrienne: *A lakótelep*. Gondolat, Budapest, 2003.
- Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskola: *Telepek, illetve teletszerű lakókörnyezetek felmérése. A KKF-1281/2002 számú pályázat kutatási beszámolója a Környezetvédelmi Minisztérium Környezetbiztonsági és Környezetegészségügyi Főosztály számára*. 2004.
- Duncan, O.–Duncan, B.: Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In: Szelényi Iván (szerk.): *Városshociológia*. KJK, Budapest, 1973. 182–202.
- Edgar, B.: *Policy measures to ensure access to decent housing for migrants and ethnic minorities*. Joint Centre for Scottish Housing Research, Dundee, 2004. [http://ec.europa.eu/employment\\_social/social\\_inclusion/docs/decenthousing\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/decenthousing_en.pdf).
- Faluvégi Albert: Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. *Területi Statisztika* 2004. 5.
- Farkas János et al.: *Lakáviszonyok az ezredfordulón*. KSH, Budapest, 2005. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lakviszezt.pdf>.
- Girasek Edmond: Az esélyegyenlőség érvényesítése az önkormányzat mint munkaadó szempontjából. In: *Az esélyegyenlőség érvényesítése az önkormányzatoknál, kutatási jelentés*. TÁRKI, Budapest, 2006.
- Hablicsek László: A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig. KSH Népeség tudományi Intézet, Budapest, 1999.
- Havas Gábor: A kistelepülések és a romák. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1999. 163–203.
- Iványi Klára (szerk.): *Fehér Füzet 2005. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda beszámolója. Mászág Alapítvány*, Budapest, 2005. <http://www.neki.hu/pdf/ff2005.pdf>.
- Kaltenbach Jenő: Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről, 1999. január 1–1999. december 31. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2000. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2000. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2001. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2002. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2003. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2003. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2004. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2004. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2005. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- Kemény István–Janky Béla: A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok. *Beszélő*, 2003. 7. <http://beszelo.c3.hu/03/10/07kemeny.htm>.
- Kemény István–Janky Béla: Települési és lakáviszonyok. *Beszélő*, 2004. 4. <http://beszelo.c3.hu/04/04/13kemeny.htm>.
- Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2003.
- Kerezi Klára: Közösség és bűnmegelőzés. *Közösségi bűnmegelőzés. Magyar Tudomány*, 2001./8, <http://www.matud.iif.hu/01aug/kerezi.html>.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon*, Socio-typo, Budapest, 1998.
- Konrád György–Szelényi Iván: A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. In: Csizmady Adrienne–Husz Ildikó (szerk.): *Település- és várossociológia szöveggyűjtemény*. Gondolat, Budapest, 2004. 11–25.

- Kovács Zoltán: Population and housing dynamics in Budapest metropolitan region after 1990 – draft paper for the ENHR conference, Iceland, 2005. <http://www.borg.hi.is/enhr2005iceland/ppr/Kovacs.pdf>.
- Kónig Éva: Adósságkezelés: sikerek és kudarok. *Esély*, 2006. 1. 3–28. <http://www.szochalo.hu/uploads/media/esely200601konig.pdf>.
- Ladányi János: A bulldózeres városrekonstrukciótól a szociális gettóig. *Mozgó Világ*, 2005. 12. <http://www.mozgovilag.hu/2005/12/07ladanyi.htm>.
- Ladányi János: Társadalmi és etnikai csoportok közötti lakóhelyi szegregáció Budapesten a posztkommunista átmenet időszakában. In: *WEB*, 2004. 2. 9–15. [http://www.bbteszociologia.ro/UserFiles/File/web\\_pdf/web4\\_2k4\\_12.pdf](http://www.bbteszociologia.ro/UserFiles/File/web_pdf/web4_2k4_12.pdf).
- Ladányi János–Szelényi Iván: Szuburbanizáció és gettósodás. *Kritika*, 1997. 7. 4–12.
- Ladányi János–Szelényi Iván: Van-e értelme az underclass kategória használatának? *Beszélő*, 2001. 11. 94–98. <http://beszelo.c3.hu/01/11/09ladanyi.html>.
- Szelényi Iván–Konrád György: *Az új lakótelepek szociológiai problémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- Tomay Kyra: Slumosodás és városrehabilitáció Budapesten. *Tér és Társadalom*, 2006. 1. 93–109.
- Ungváry György et al.: Romatelepek Magyarországon: gyermekek egészségügyi ellátása, higiéniés viszonyok. *Orvosi Hetilap*, 2005. 15.
- Városkutatás Kft.: *Pilot program a teljes 4. sz. út és a két szolnoki vasútvonal tengelye által érintett fővárosi és megyei hatásterületekre*. 2002.
- Virág Tünde: Gettósodó térség, gettósodó iskolarendszer. *Kisebbségkutatás*, 2003. 2. 363–373. <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00018/pdf/08.pdf>.

## Jegyzetek

- 1 Nem beszélve most a különféle hazai szervezetek részéről különféle európai uniós szervezeteknek küldött jelentések közötti párhuzamosságokról, illetve a jelentések között létrejövő „körbehivatkozásokról”, amelyeket adott esetben maguk a megrendelő szervezetek is támogatnak (az adott jelentés legitimációját növelő sajátos módszerként), de amelyek egy idő után az adott terephez kötődő információforrásoktól történő teljes „elszakadáshoz” vezetnek.
- 2 Jelen tanulmányban – vitatható, mindenesetre a hazai szociológiai szakirodalmi források többségéhez hasonló módon – a cigány és roma kifejezéseket felváltva, szinonimaként használom.
- 3 Az EUMC-vel történő együttműködésben az intézet partnerszervezetei a Szociális és Munkaügyi Minisztérium és a Magyar Helsinki Bizottság. A projekt vezetője a 2003–2006-os időszakban Sik Endre volt. A jelentések összeállításában jelen tanulmány szerzője mellett Simonovits Bori, Fleck Gábor, Pap András László és Messing Vera vettek részt. Valamennyiüknek köszönettel tartozom.
- 4 A lakóhely életesélyeket meghatározó szerepe szempontjából egyaránt fontos a lakhatás minősége (ház, lakás jellege, mérete, zsúfoltság, komfortosság, fizikai és pszichés hatásokat eredményező esetleges problémái, lakókörnyezet jellege, minősége stb.) és a lakóhely elhelyezkedése (milyen településen, mely településrészen, az ország mely területén található), ezért mindezeket beleérttem a lakhatási egyenlőtlenségek fogalmába.
- 5 A hivatkozott jelentéssorozat olyan értelemben is meghatározza a jelen tanulmányt, hogy meglévő információk, kutatási jelentések másodelemzésére épül, mivel elsődleges adatfelvételtre a rendelkezésre álló keret nem ad módot.
- 6 Iványi Klára (szerk.): *Fehér Füzet 2005. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda beszámolója*. Másság Alapítvány, Budapest, 2005. <http://www.neki.hu/pdf/ff2005.pdf>.
- 7 A népszámlálási adatok érvényességét nagymértékben rontja, hogy az etnikai hovatartozás megállapítása önbevallásos alapon történt, ezért a népszámlálás nagymértékben alábecsli a romák számát: itt mintegy 191 ezren vallották magukat cigánynak, egy 2003-as országos cigánykutatás a cigányok számát 520–650

- ezerre teszi. Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2003.
- 8 Edgar, B.: *Policy measures to ensure access to decent housing for migrants and ethnic minorities*. Joint Centre for Scottish Housing Research, Dundee, 2004. [http://ec.europa.eu/employment\\_social/social\\_inclusion/docs/decenthousing\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/decenthousing_en.pdf).
  - 9 Babusik Ferenc: *Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest, 2005.
  - 10 Bár az adatok valóban hasonlóak, a két kutatás között jelentős módszertani eltérések vannak. A Kemény-féle vizsgálat a 2001-es népszámlálás nemzetiségi adataiból kiindulva gyűjtött adatokat, a Delphoi Consulting vizsgálata Kertesi Gábor–Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon* című írására (Socio-typo, Budapest, 1998), illetve Hablicsek László népesség-előreszámítására alapult (Hablicsek László: *A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig*. KSH Népeségtudományi Intézet, Budapest, 1999), célja szerint nem, korösszetétel, települési elhelyezkedés és a települések roma százalékaránya szerint reprezentálja az ország 19 éves kor feletti roma népességét. A két kutatás módszertani háttéréről bővebb információ található az eredeti forrásokban.
  - 11 Bernát Anikó: A magyarországi cigányság helyzete közép-kelet-európai összehasonlításban. In: Kólosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2005*. TÁRKI, Budapest, 2006. 118–137.
  - 12 Ezek az adatok 1993-ból származnak, tehát nem frissek, az arányok azóta változhattak valamelyest, de feltehetően alapvetően nem rendeződtek át.
  - 13 Havas Gábor: A kistelepülések és a romák. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1999. 163–203.
  - 14 Havas: i. m.; Ladányi János: Társadalmi és etnikai csoportok közötti lakóhelyi szegregáció Budapesten a posztkommunista átmenet időszakában. *WEB*, 2004. 2. 9.–15. [http://www.bbteszociologia.ro/UserFiles/File/web\\_pdf/web4\\_2k4\\_12.pdf](http://www.bbteszociologia.ro/UserFiles/File/web_pdf/web4_2k4_12.pdf).
  - 15 Jelen tanulmány keretei között nincs mód a szegregáció szakirodalmának még rövid bemutatására sem, az alábbiakban – az elterjedt szociológiai megközelítés szerint –, mint a potenciálisan a társadalmi integráció zavaraihoz vezető, illetve az egyenlőtlenségek növekedéséhez, újratermeléséhez hozzájáruló jelenlétről lesz szó róla.
  - 16 Lásd például Duncan, O.–Duncan, B.: Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In: Szelényi Iván (szerk.): *Városszociológia*. KJK, Budapest, 1973. 182–202.
  - 17 Jelen tanulmánynak nem célja a romák lakáskörülményeiben az utóbbi években tapasztalható trendek feltérképezése, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy a módszertani eltérések – ideértve a mintavételt, a konceptualizálási különbségeket, az alkalmazott mérőeszközöket – gyakorlatilag lehetetlenné teszik az összehasonlítást. A három országos romakutatás adatai valamelyest összehasonlíthatók, ezt a települési és lakásviszonyok tekintetében a kutatók meg is tették (Kemény–Janky: i. m. 2004), de a különféle kutatások, illetve statisztikai adatok „illesztése” szinte lehetetlen.
  - 18 A végső kutatási jelentés nem elérhető, az információk forrása egy korábbi fázis kutatási jelentése (Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskola: *Telepek, illetve telepszerű lakókörnyezetek felmérése*. A KKF-1281/2002 számú pályázat kutatási beszámolója a Környezetvédelmi Minisztérium Környezetbiztonsági és Környezetegészségügyi Főosztály számára. 2004), illetve a befejezett kutatásról szóló híradások, például <http://www.romnet.hu/hirek/hir0603233.html>.
  - 19 Ungváry György et al.: Romatelepek Magyarországon: gyermekek egészségügyi ellátása, higiénés viszonyok. *Orvosi Hetilap*, 2005. 15.
  - 20 Baranyi Béla–G. Fekete Éva–Koncz Gábor: A roma szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyei–siklósi kistérségekben. In: *Roma szegregációs folyamatok a csereháti és a dél-baranyai kistérségekben*. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005. 13–28. [http://www.mtaki.hu/docs/roma\\_szegregacios\\_folyamatok/roma\\_szegregacios\\_folyamatok\\_baranyi\\_g\\_fekete\\_koncz\\_teruleti\\_szempontok\\_k.pdf](http://www.mtaki.hu/docs/roma_szegregacios_folyamatok/roma_szegregacios_folyamatok_baranyi_g_fekete_koncz_teruleti_szempontok_k.pdf).
  - 21 Lásd például Virág Tünde: Gettósodó térség, gettósodó iskolarendszer. *Kisebbségkutatás*, 2003. 2. 363–373. <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00018/pdf/08.pdf>.

- 22 Havas: i. m.
- 23 Kovács Zoltán: Population and housing dynamics in Budapest metropolitan region after 1990 – draft paper for the ENHR conference, Iceland, 2005. <http://www.borg.hi.is/enhr2005iceland/ppr/Kovacs.pdf>.
- 24 Konrád György–Szelényi Iván: A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. In: Csizmady Adrienne–Husz Ildikó (szerk.): *Település- és városszociológia szöveggyűjtemény*. Gondolat, Budapest, 2004. 11–25.
- 25 Szelényi Iván–Konrád György: *Az új lakótelepek szociológiai problémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- 26 A lakótelepek státuszváltozását főként a budapesti lakótelepek esetében követték nyomon vizsgálatok (Csizmady Adrienne: *A lakótelep*. Gondolat, Budapest, 2003), ezért budapestiek a példák.
- 27 Csizmady: i. m., illetve saját kutatások.
- 28 Farkas János et al.: *Lakásviszonyok az ezredfordulón*. KSH, Budapest, 2005. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lakviszezr.pdf>.
- 29 Itt most nem cél a területi logikájú fejlesztéspolitikák történetének részletes bemutatása; amit fontos kiemelni: az 1971-es OTK 1949 után az első olyan, területi logikájú fejlesztéspolitikai koncepció volt, amely valóban hatályba is lépett.
- 30 Kemény István–Janky Béla: Települési és lakásviszonyok. *Beszélő*, 2004. 4. <http://beszelo.c3.hu/04/04/13kemeny.htm>.
- 31 A leghátrányosabb helyzetű, sokszor roma munkavállalók állásvesztése korábban kezdődött, Ózdon például már 1980–1990 között 6500 állás szűnt meg.
- 32 Kemény István–Janky Béla: A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok. *Beszélő*, 2003. 7. <http://beszelo.c3.hu/03/10/07kemeny.htm>.
- 33 Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2003. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2004. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának és a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának közös jelentése az önkényes lakásfoglalókat a bérlakáshoz jutás lehetőségétől megfosztó önkormányzati lakásrendeletek vizsgálatára indult OBH 2558/2005. és NEK 6053/2004. számú ügyekben. 2005. május 2.
- 34 Uo.
- 35 Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2002. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2003. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- 36 Kónig Éva: Adósságkezelés: sikerek és kudarcok. *Esély*, 2006. 1. 3–28. <http://www.szochalo.hu/uploads/media/esely200601konig.pdf>.
- 37 Farkas et al.: i. m.
- 38 Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne: Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 2002. 3. 27–55.
- 39 Városkutatás Kft.: *Pilot program a teljes 4. sz út és a két szolnoki vasútvonal tengelye által érintett fővárosi és megyei hatásterületekre*. 2002.
- 40 96/1998. (V. 13.) kormányrendelet.
- 41 66/2001. (IV. 20.) kormányrendelet.
- 42 Az adósságkezelési programok részletes bemutatását és értékelését lásd Kónig: i. m.
- 43 Kaltenbach: i. m. (2003).
- 44 Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről, 1999. január 1.–1999. december 31.* Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2000. <http://www.obh.hu/nek/hu/beszam/beszamol.htm>.
- 45 1993. évi LXXVIII. törvény.
- 46 42/2000. sz. alkotmánybírósági határozat.
- 47 Kaltenbach: i. m. (2000).
- 48 A városmegújítás körüli társadalmi konfliktusokról, illetve a városmegújítás hátrányos helyzetű lakosságot érintő intézményi folyamatairól az elmúlt években több tanulmány is megjelent, például Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne–Kőszeghy Lea–Tomay Kyra: Belső-erzsébetvárosi rehabilitáció. *Tér és Társadalom*, 2006. 1. 73–93.; Tomay Kyra: Slumosodás és városrehabilitáció Budapesten. *Tér és Társadalom*, 2006. 1. 93–109.

- 49 Kerezi Klára: Közösség és bűnmegelőzés. Közösségi bűnmegelőzés. *Magyar Tudomány*, 2001. 8. <http://www.matud.iif.hu/01aug/kerezi.html>.
- 50 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.
- 51 Ladányi János: A buldózeres városrekonstrukciótól a szociális gettóig. *Mozgó Világ*, 2005. 12. <http://www.mozgovilag.hu/2005/12/07ladanyi.htm>.
- 52 Az önkormányzatok részéről felmerült diszkriminációra vonatkozóan az elmúlt hónapokban készült el egy (egyelőre nem publikált) elemzés, amely egyebek mellett az önkormányzatok mint munkaadók esetleges diszkriminatív viselkedését mérte fel. Az eredmények azt mutatják, hogy fotók alapján a megkérdezett önkormányzati munkatársak szisztematikusan diszpreferálták a roma „jelentkezőket” (a vizsgálat titkárnő, illetve portás munkakörökre vonatkozott), ld. Girasek Edmond: Az esélyegyenlőség érvényesítése az önkormányzat mint munkaadó szempontjából. In: *Az esélyegyenlőség érvényesülése az önkormányzatoknál, kutatási jelentés*. TÁRKI, Budapest, 2006.
- 53 Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2000. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2001. <http://www.obh.hu/nek/hu/besam/besamol.htm>.
- 54 Kaltenbach Jenő: *Beszámoló a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosának 2004. évi tevékenységéről*. Országgyűlési Biztosok Hivatala, Budapest, 2005. <http://www.obh.hu/nek/hu/besam/besamol.htm>.
- 55 Bölöni Kata: *Szegények beköltözése a Józsefvárosba*. (Kézirat a Politikatörténeti Alapítvány részére). 2004.
- 56 Bölöni: i. m.
- 57 Nyilvánvaló az is, hogy számos tényező kimaradt az elemzésből, amelyek fontosak lettek volna egy teljesebb kép megrajzolásához, ilyen például az 1990 utáni lakáspolitikai áttekintése a lakhatási egyenlőtlenségek alakulása szempontjából, ezek tárgyalása erőforrás- és területi korlátok miatt jelen tanulmányban nem lett volna lehetséges.

## Summary

LEA KŐSZEGHY

### FACTORS OF HOUSING INEQUALITIES OF THE ROMA AND NON-ROMA IN HUNGARY

Since the beginning of Hungary's accession procedure to the EU, there is a growing interest on the issue of inequalities and discrimination, since equal opportunities, tolerance and diversity are defined as basic European values. A series of reports are made each year for different agencies (including EU institutions) on such issues, however, in these reports, the approach is usually highly pragmatic, and request for information refers to the delivery of up-to-date information, with less regard to the methodology of data collection, definition of concepts, analysis of connections between phenomena. This leads to specific problems and opportunities for academic institutions participating in the compilation of such reports, in terms of collating pragmatic needs of mandators with the mission of producing scientific value.

Since 2003 under co-ordination of the Institute of Ethnic and National Minority Studies (with the Ministry of Social Affairs and Labour and the Hungarian Helsinki Committee as partners) a series of reports were compiled for the European Monitoring Center on Racism and Xenophobia (EUMC), presenting, upon request, information on discrimination

in specific areas of social life, including housing. Project management in the 2003–2006 period was provided by dr Endre Sik. Experts involved (besides the author) included Bori Simonovits, Gábor Fleck, dr. András L. Pap and Vera Messing. I wish to express my acknowledgements to all members of the project team.

However, in the view of the author of the present report, discrimination as such cannot be analysed without a broader perspective, including the context of housing inequalities, and a wide set of factors shaping them, including discrimination as one of these factors.

In the first part of the study, some evidences of housing inequalities are presented, based on data and statistics emerged in the previous years. The disadvantaged situation of Roma households is prevailing according to all data sources. Quality of housing in terms of amenities is poorer (approx. 50% of Roma household lacks WC compared to only 10% of the total housing stock), and congestion (persons per room in Roma households show an average of 2.4 compared to less than 1 in non-Roma households). The situation of Roma households in segregated environment is worse than in non-segregated environment. However, a current research comparing Roma and non-Roma households in the same area suggests that the differences between Roma and non-Roma within the same area are less significant than in neighbouring countries, it seems that regional differences have a strong effect on the quality of housing. In addition, the ratio of Roma living in villages – offering poorer living conditions and life chances – is higher than of non-Roma, 60% of Roma lives in villages, compared to 35% of non-Roma. Meanwhile Roma are over-represented in economically disadvantaged regions of Hungary, in the north-Eastern and the South-Western part of the country. A recent survey estimates the ratio of Roma in the country to approx. 6%, while in some North-Eastern counties the estimated ratio of Roma is more than double of the country average. Roma households tend to live residentially segregated, according to the third Roma survey in 2003 approx. 55% of Roma lives in fully or mostly Roma environment, another survey estimates the ratio of Roma living segregated to 45%, while both surveys found only a few (4-5) per cent of Roma households living in totally non-Roma environment. The most extreme forms of segregation and related social inequalities are Roma colonies (totally segregated Roma neighbourhoods built from inadequate material, with lack of amenities and services, offering extremely poor living conditions), micro-regions subject to „ghettoisation” (areas with strong over-representation of Roma population, especially in the north-eastern and south-western part of the country, where social and spatially defined disadvantages interlink) and urban slums.

In the second part of the study, factors shaping present inequalities are discussed. The study takes efforts to analyse the effects of the housing policy of the communist and socialist era to the situation of the Roma, shows how the low rents applied in the strongly state-controlled rental housing system led to the emergence of slum areas; how the distribution of newly built rental flats, mostly in housing estates, affected dis-

advantaged social groups in different periods of time; how certain parts of population lacked state subsidies (e.g. residents of family houses not nationalised in the end of the '40s); how the policies aiming to eliminate colonies led to the emergence of new forms of segregation, and how spatial development policies led to systematic disadvantages accumulating in rural areas. Among factors shaping inequalities after 1989/1990, the writing presents some effects of the economic crisis leading to mass unemployment, with regionally different effects, hitting areas where Roma are over-represented more seriously; the lack of a well-operating social housing system due to the privatisation of the housing stock which makes access to decent housing impossible for many lower strata households; results of growing housing costs including evictions; and some features of the operation of local governments from the point of view of housing inequalities, including the increase of inequalities as a result of the highly decentralised system of social care. In the last part of the study, institutional discrimination by local governments, and discrimination by citizens are discussed. Both forms of discrimination are prevailing, however, it is hard to provide reliable information on the scope of the phenomena, since no systematic data collections have been published yet (first researches has just been launched, in part, with the involvement of the Institute). However, mechanisms of discrimination, including direct discrimination by local governments and citizens, as well as the more hidden forms of discrimination as „maladministration“ can be traced.

In sum, the study presents a way to perceive discrimination in the framework of a wide set of factors influencing housing inequalities between the Roma and non-Roma, with presenting analysis of the mechanisms and results of the referred set of factors, including processes reaching back to previous decades, as well as current ones.